

ԱՐԱ ԱՐԺԱՐՈՒՆԻ

ԵՂԵԿԱՆԻ

ՀԵՏՏՔԵՐՈՎ

1972

Winter 1988-89
Spartanburg SC
Population 45,997 9(566)
U-88

ԱՐԱ ԱՐԺՐՈՒՆԻ

ԵՂԵՐԱՆԻ ՀԵՏՏՔԵՐՈՎ

1

1971

ԵՂԵՌՆԻ ՀԵՏՔԵՐՈՎ

Մա՞րդ … դո՞յլք … դործի՞ք … խաղաքա՞ր …
դրկեա՞լ … դո՞հ … ոչնչութի՞ւն …

Դժուար է բնորոշել:

Մեծ ցեղասպանութեան մը պտուղն եմ: Աշխարհաքաղաքացի կը կոչեն դիս. կը կոչեն նաեւ բեկոր, հայրենաբաղձ, վրիժառու, կրքոտ, գիւրազրդիո, յամառ, անսանձ, երազկոտ, անհանդարտ:

Անլուծելի բարդոյթ մըն եմ:

Հոդիս թոփչքը ունի բարի նուաճումներուն. սիրտս լի է տիսուր դէպքերու յիշատակներով: Մի՞տքս: Հոն փոթորիկ է միշտ, միշտ ալեկոծում, միշտ սեւ ամպեր, թախիծ ու պոռթկում:

Մայրայեղութիւններու բարդոյթն եմ հաւաքած մէջս:

Սուզը եղած է մօրս արդանդը. պորտս լուացուած է օտարի ջուրով. մանուկ աչքերուս մէջ՝ երկնքի կապոյտ ժպիտին տեղ՝ աճած է կասկածը. անաղահովութեան դարձղարձիկ ճամբանները հրէշներու պէս ծիծաղած են վախկոտութեանս վրայ. ու երիտասարդութեանս սեմին հարցական մը ցցուած է դիմացս. հար-

ցական մը, որ մեծցած է տարիներու վաղքին հետ ու արձագանգած է անլերջ.

— Ո՞վ ես դուն:

— Հայ եմ, — ճշացեր եմ զայրոյթով, թեւ տալով բարդոյթներով լի սրտիս անիրաւուած թելերուն:

— Ո՞վ ես, — կրկնած է զարձեալ սեւ ձայնը:

— Ցեղասպանութեան մը պտուղն եմ, — բացադաշած եմ, զսպելով բարդ հողիիս յուզական թելերը:

— Ո՞վ...

— Աչխարհաքաղաքացի . . . :

Մեծ պղպջակներ են բարձրացած երկինք ու ծիծաղներու վերածուած՝ անձրեւած են վրաս:

Կարճ ժամանակի մը համար զադրած է արձագանգը. իսկ ես, որ ոչ մարդ եմ, ոչ անասուն, ոչ դոյք, ոչ դործիք, ոչ խաղաքար, ոչ զրկեալ, ոչ զոհ . . . : Ես՝ որ այս բոլորը չեմ եւ բոլո՛րն եմ միաժամանակ. Ես՝ կեանքի ստեղծած բարդոյթներուն ամենակատարեալը, ցասումով ու յուզումով, զայրոյթով ու զսպումով, կտրտուած եւ խոպոտ ձայնով մը համարձակած եմ թոթովանքով պոռթկալ ու զոչել.

— Կ'ամրաստանեմ քեզ, Մարդկութիւն:

Այո՛, կ'ամրաստանեմ քեզ: Ես՝ այն անորոշ աշխարհաքաղաքացին, որ շատ հայրենիքներ ունի իր ոտքին տակ ու պանդուխտի ցուպ՝ իր ձեռքին. ան՝ որ տարիներէ ի վեր կը վինտոէ իր «զրախտ կորուսեալը», ան՝ քու անիրաւուած ու խոցուած զաւակդ, ահա, բժդուստացած եմ քեզի զէմ ու կ'ըսեմ.

— Կ'ամրաստանեմ քեզ:

Ծիծաղելի է խօսքս, չէ՞: Ինծի պէս ոչնչութիւն մը խօսք ուղղէ Մարդկութեան: Նոյնիսկ կրնաք ըսել, թէ միամտութիւն մը կայ այս ոչնչութեան խօսքին մէջ: Կը սխալի՛ք. ես կրնամ խօսք հասցնել . . . կարծեցեալ «բարձրերը» . . . : Կրնամ, որովհետեւ, ան հոս

է այլեւս, մեր ոտքերուն տակ կը սողայ վարկարեկւած, փոքրացած, քարշ տալով վտանգաւոր ու հակամարդկային գոյութիւն մը: Իսկ ես, իր զաւակը, որ տարիներով իր ստեղծած տառապանքները կրծեցի ու յուսալքութեան եւ ընդվզումի բաժակները պարպեցի ցմրուր, ահա, ընկերութեան պարտադրած սնունդովը սնած ու մեծցած, զղուանքով կը նայիմ հայրմարդկութեան վրայ, ու խոնաւութիւն մը կ'իջնէ աչքերուս՝ այս մեծ ընտանիքին քայքայումն ու անկումը տեսնելով:

Դուն լաւ կը ճանչնաս զիս, հայրմարդկութիւն, ես քու զրկուած զաւակներուդ ամէնէն տառապածն եմ ու «Հայ» կը կոչեն զիս: Գիտես, թէ ցեղակիցներուս նման ես ալ զրկուեցայ բնականոն մանկութիւն մը ունենալու արդար իրաւունքս. չնայեցայ կապոյտ երկրնքին, որովհետեւ ստիպուած էի ցեխերուն մէջ հացի կտոր մը փնտոել. բոպիկ, մերկ, անօթի, ծարաւ. չկրցայ խաղալ ծովու ալիքներու փրփուրներուն հետ, որովհետեւ ստիպուած էի ծովափի աւազներուն վրայ ցեղիս լեզուն ու տխուր պատմութիւնը սորպիլ. Կաղանդ Պապան ուրախ հեքիաթ չէր ինծի համար, այլ՝ անարդար ծերուկ մը, որ միշտ ուշ կը հասնէր մեր հիւղակին, միշտ ձեռնունայն... չար ու կեղծաւոր էր կաղանդ Պապուկը մեզի համար:

Արհամարհանքը ճանչցած եմ մանուկ օրերէս:

Անցորդներէն շատերը արհամարհանքով կը նայէին «դաղթական» երեխայութեանս վրայ. ուրիշներու կարեկից ժպիտները նոյնչափ դառնութիւն կը սփոէին մանուկ սրտիս մէջ.երբ մայթին ծայրը կեցած ու թուքս կուլ տալով կը դիտէի ջրոտ պտուղները, պտղավաճառը հաւանական գող մը նկատելով մէջս, դաւազանի սպառնալիքին տակ կը վտարէր զիս իր խանութին դիմացէն: Իրաւունք ունէր պտղավաճառը, կասկածելի

Էկ : Օր մը , չղիմացայ ստամոքսիս պարապութեան ու բերնիս չորութեան ու... գողցայ : Գաւաղանի հարւածը իջաւ ուսիս . ճշացի... հայհոյեցի : Այս ատեն հայհոյանքս ուղղուած էր անորոշութեան մը , մինչդեռ այսօր... :

Սպաննած էին իմ ու հարիւր հաղարաւոր ցեղակիցներուս մանկութիւնը... :

Ու երր պատանի ուղեղիս մէջ սկսան ձեւ առնել դէպքերը , երր ցեղիս պատմութիւնը , քաղաքագիտներու սաղրանքներն ու օտար մարդոց անարդարութիւններն ու անտարբերութիւնները նժարի դրի՝ «ինչո՞ւ»ներու հսկայ բանակ մը ցցուեցաւ դիմացս : Այդ «ինչո՞ւ»ները ձեւափոխեցին պատանեկութիւնս . ան՝ կանխահաս երիտասարդութիւն մըն էր . անբնական պատանեկութիւն մը , ուր ծանր հարցումներ կը խճողուէին անփորձ ուղեղիս մէջ . ընկճուած էի . ճնշուած հողեվիճակ մը ունէի . հալածուած կը զգայի ինքզինքս : Ու եղրակացուցի , թէ չար են մարդիկ . մարդկութիւնը անսանական աշխարհին մէկ մասն է միայն , որ ժամանակին հետ միասին կը սաստկացնէ իր կիրքերուն գործադրութիւնը . մարդկութեան հանդէպ հաւատքը մեռաւ մէջս . քաղաքակրթութիւնը միայն թեքնիք էր ինձի համար . անոր մէջ մարդու հոգիէն բխող վեհութիւն , ճշմարտութիւն , արդարութիւն չէի տեսներ : Յուսահատութեան մէջ կ'ապրէի . առաջին ճշմարտութիւնը սեւ յուշերով արձագանդած էր սրտիս մէջ . պատանի մտքիս էջերուն սեւ գիրերով արձանագրեցի մեծ յուսալքութիւն մը... :

Իտէալացած մարդկութեան կաղափարը շատ չուտ հեռացաւ սրտէս :

Այո՛ , Մարդկութիւնը թունաւորած էր իմ ու հարիւր հաղարաւոր ցեղակիցներուս պատանեկութիւնը... :

ԽՕՍՔ՝ ՕՏԱՐԱԶԳԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻՆԵՐՈՒՆ

Օտարազգի ուրախ երիտասարդներ, դուք՝ որ երջանիկ զաւակներն էք այս նոյն Մարդկութեան, ձեր աչքերուն մէջ յաճախ տեսած եմ ինծի բոլորովին անծանօթ երանցներ : Խօսած եմ ձեզի հետ, կարդացած եմ ձեր զիրքերը, ծանօթացած եմ ձեր միտքերուն, ձեր երազներուն, ձեր թոփշքներուն, երջանկութիւններուն, հասկցած եմ ձեզ ու նախանձ մը սեղմած է սիրտս :

Հասկցած եմ ձեզ. սակայն դժուար թէ դուք մէկ ակնարկով ու երկու խօսքով ճանչնաք զիս, ու մանաւանդ ճանչնաք պանդուխտ ու տառապած հայու սիրտս : Շատ տարբեր ենք իրարմէ : Եթէ ձեզի համար հաճոյք մը եղած է բնութիւնը եւ հպարտանք՝ մարդ կոչուիլը, ապա, ես իմ պատանի օրերուս, միշտ վախցած եմ «մարդ» կոչուելէ . այդ գեղեցիկ բառը չէ խանդավառած զիս, որովհետեւ մարդը զաղան էր ինծի համար . «մարդ»ը՝ ջարդարար թուրքն էր . . . «մարդ»ը կեղծաւոր եւրոպացին էր . . .

Մի մեղաղըք զիս, օտար եւ ուրախ երիտասարդներ, ճանչցէք պատմութիւնը ազգիս ու ապա զատեցէք Մարդկութիւնն ու զիս, որ թշնամացած հօր ու զաւկի պէս կեցած ենք դէմ դիմաց :

Ճիշտ է, թէ աշխարհաքաղաքացի կը կոչեն զիս, ու ցեղակիցներս բազմաթիւ պիտակներով ցրուած են

աշխարհի վրայ. ճիշդ է, թէ «ցեղասպանութեան» կամ «հայասպանութեան պտուղ», «հին զաղթական» ու այսպէս տարբեր-տարբեր անուններ ունիմ, սակայն թոյլ տուէք, ի սէր պատմութեան, որ ՀԱՅ կոչեմ ինք-զինքս :

«Հայ անունը թերեւս անծանօթ հնչէ կամ հին ու տիսուր մեղեղի մը միայն թուի ձեղի : Թերեւս լսած էք, թէ 4000 տարուան կեանք ունեցող ցեղ մըն ենք եղած ու դարերու լնթացքին մեր բաժինը բերած ենք քաղաքակրթութեան եւ մարդկութեան բարձրացման. թերեւս ծանօթ էք, թէ կ'ապրէինք Սեւ ծովու հարաւ-արեւելքը, փոռուած Կասպից ծովու ափերէն մինչեւ Տիգրիսի ու Եփրատի ակունքները. կ'ապրէինք Արարատ լերան հպարտ նայուածքին տակ, Տաւրոսեան լեռնաշղթայի փէշերուն, Վանայ ու Սեւանայ լիճի ալեակներուն մեղմ փսփսուքին մտերմութեան հետ : Հայաստանը կար Օսմաննեան Կայսրութենէն առաջ. Հայաստանը կար սելճուքներու շրջանին. Հայաստան պարիսպ էր մոնկոլեան արշաւանքներու դիմաց : Հայաստանը անխոցելի երկիր էր հոռվմէական կայսրութեան դիմաց. անիկա քրիստոնէութիւնը ընդունող առաջին պետութիւնն էր : Հայաստանը կար Ասորեստանի ու Փիւնիկէի, բարելոննեան կայսրութեան, Լիտիայի եւ Մարաստանի թաղաւորութիւններու օրօք : Հայաստանը կար 4000 տարի առաջ ու այն վայրն էր, որ այսօր անարդարօրէն կը կոչուի «Արեւելեան Թուրքիա» :

Տիսուր հպարտութիւն մը ունիմ սրտիս մէջ : Դարերու պատմութենէն եւ մշակոյթէն անցած ու րիւրեղացած իմ ցեղս, որ իր ուժերու առաւելագոյն չափով կրցած է մասնակցիլ քաղաքակրթութեան վերելքին, այսօր դարձած է աշխարհացրիւ, կորսնցուցած է «Ազգ» կոչուելու իր իրաւունքը, մնացած է միայն «Ճողովուրդ» բառի սահմաններուն մէջ, դարձած է հայրե-

նապուրկ, իրաւաղուրկ, լքուած...:

Դուք, երիտասարդներ, ճանչնալու համար զիս, պէտք է ճանչնաք նաեւ աղբիւրը իմ դժբախտութիւններուս, որ կը կոչուի «թուրք»:

Անցեալին ան կը կոչուէր «օսմանցի թուրք»:

Սելջուքեան կայսրութեան անկումէն ետք, 1300ական թուականներուն, Օսման՝ իր օսմանլի կոչուող ցեղախումբին միացնելով զանազան վաչկատուն ցեղախումբեր, հիմնեց Օսմանեան սուլթանութիւնը: Օսմանի ցեղախումբին միացող հաւաքականութիւնները մընացրդներն էին բարբարոս ա'յն ցեղախումբերուն, որոնք իրենց ապրուստը կը շահէին կողոպուտներով ու սպանութիւններով: Օսմանցի թուրք կոչուող միացեալ այս հաւաքականութիւնը իր գոյութիւնը կրնար պահել միայն արիւնի, աւարի եւ աւերի քաղաքականութեան մը մէջ: Այսպէս ալ եղաւ: Մոնկոլեան արշաւանքներու վայրագութիւնը կրկնող արիւնոտ յառաջնաղացքով մը, Օսմանի յաջորդները քալեցին եւրոպայի վրայ. արիւնի կարմիրով ներկեցին Կալիպոլին. սարսափ տարածեցին Թրակիոյ կանաչներուն վրայ, աւերեցին Ատրիանապոլիսը: Պայաղիտի օսմանցի հորդաները ջարդելով տղամարդ, կին ու երեխայ՝ նուաճեցին Մակեդոնիան, Պուլկարիան եւ Թեսալիան: Մուրատ շարունակեց Պայաղիտի արիւնոտ ճամբան. ինկաւ Սելանիկը: Լեհերը պարտուեցան ու ջարդուեցան Վառնայի մէջ. Հունդար դիակներով ծածկուեցան Սերպիոյ Քոսովո դաշտագետնի ծաղիկները: Ինկաւ Բիւղանդական Կայսրութեան սիրտը՝ Կոստանդնուպոլիսը. ինկաւ Պելոպոնէսը. Մոհամմէտ երկրորդի արիւնոտ եաթաղանը անցաւ Սերպիոյ և Պոսնիոյ վրայէն: Վիրաւոր Հունդարիան նահանջեց ու կծկուեցաւ Աւստրիոյ սահմաններուն մօտ: Այդ օրերուն, կապոյտ չէր Դանուրը, որ կ'անցնէր Հունդարիայէն, Սերպիայէն,